

Ismertetések és bírálatok.

Pázmány Péter összes munkái.

Mondhatni irodalmunk gazdagodásáról adunk hírt, midőn Pázmány összes művei megjelenéséről teszünk jelentést. P. legrégibb klasszikus prózaírónk, műveiből 300 év háborúi közt alig került ki a pusztulást egy-két példány, és eddig, ha azokat olvasni akartuk, oly zarándoklást kellett tartanunk, mintha levéltárak pecsétes iratait akartuk volna bontogatni. S most, a mik eddig úgyszólván csak történeti dicsőségünk voltak, azok jelenünknek közkincsévé válnak, mindenki olvasni foghatja, alig lesz számbavehető könyvgyűjtemény, melyben meg ne legyenek. E gazdagodást annál többre kell becsülnünk, mennél nehezebben volt elérhető. Már pedig a nehéz akadályok igen tetemesek voltak. Az I. kötet 13 évi vajadás után látott 1894-ben napvilágot s a kormány intézkedése nélkül, mely megengedte, hogy azon a nem egészen 2000 frton kívül, melyet évenként Vaszary hercegprimás a budapesti papnevelőintézet költségvetéséből nyújt a vállalat támogatására, minden többi költséget az egyetemi nyomda viseljen, még máig sem olvashatnók a hitújítás legtüzesebb tollának lángoló szavait. Mekkora tevékenységre, buzdításra, rábeszélésre volna szükség, hogy Káldi, Telegdi és más jelesek műveit szintén teljes és hiteles kiadásban más tényezők, a főpapi udvarok, egyházi és tudományos testületek akár karöltve is visszaadják a jelen társadalomnak, melytől az idő pusztító keze oly régen elragadta azokat!

P. művei az említett módon biztosítva, hét év alatt fognak megjelenni külön latin és magyar sorozatban, 7-7 kötetben; tehát az utolsó köteteket 1900-ban várhatjuk. A kiadást az egyetem hittudományi kara intézi, mely az egyes műveket saját kebeléből külön-külön szakférfiakra bizza és a művek eredeti keltének sorrendjében fűzi sorozatokba.

Bennünket természetesen a magyar sorozat érdekel. Ennek I. kötete három művet tartalmaz, két hitvitát (1—200. és 371—588. ll.) és közben Kempis Tamás világra szóló művének magyar fordítását: Krisztus követéséről. Ezt Kisfaludy Árpád Béla, a hitvitákat Rapaius Rajmond

adta ki. Rapaics írta (a Századok közlése szerint) az egész sorozat leg-
elején álló rövid, de velős életrajzot is P.-ről. Az életrajzot álta-
lános előszó követi, mely az összes művek kiadásának főbb szempont-
jait s a kiadás történetét mondja el.

Csak ezután jó P. első hitvitája: *Felelet* Magyar könyvére, a követ-
kező beosztással: I. bevezetés a kiadótól, 2. P. műve a lap szélén P.
jegyzeteivel, alján a kiadó magyarázataival, 3. tárgyi és irodalom- meg
egyháztörténeti számozott jegyzetek.

Ugyanily szerkezetű a másik két mű kiadása is, csak hogy a 3. a
Kempis-fordításban fölösleges volt, a másik hitvitában pedig (*Az új tuda-
mányok* hamisságának tíz bizonyága) ugyanez a fejezet két részre oszlik:
I. tárgyi jegyzetek, II. rövid tájékoztatás az e műben említett XVI—
XVII. századbeli írkról és idézett műveikről, a) katolikusok, b) luther-
ánusok, c) zwingliánusok, kálvinisták; külön-külön betűrendben. (Illy-
ricus, ki a 387. l. van említve, kimaradt.)

Mint látjuk, a kiadás nemcsak a műveket adja, hanem a laikusra
nézve is könnyen kezelhetővé teszi őket. Minden járulék, mit a kiadók
tesznek a műhöz, lehető legrövidebbre van fogva.

Igy a bevezetések is. A *Felelet* előtt Rapaics Magyar életéről,
műveiről és P. Feleletének keletkezéséről tájékoztat, egyúttal külön is
számot ad kiadói eljárásáról, mely alkalommal halálával emlékszik meg a
NySz. hasznavehetőségéről. A Századok bírálója kiváló történelmi érzékre
való ítéletnek dicséri, hogy Rapaics Pázmány ezen szavait: Magyar
«gyermekségétől fogva Szamosfalván a taligakenéshez értett többet»
csak általános értelmű gúnyolódásnak veszi, melyből M. származása
helyére mitsem lehet következtetni. De figyelemre méltó, a mit R. említ,
hogy P. máshol is (389. l.) «Colosvári taligás»-nak nevezi Magyarit.

A Kempis-fordítás bevezetésében Kisfaludy meggyőzően
bizonyítja az irodalomtörténet eddigi tudomása ellenében, hogy e mű
nem lehet P.-nak 1604-beli munkája s így tulajdonkép nem az I., hanem
az 1624-nek megfelelő kötetben volna helye. Bizonyítékaihoz egy bár
bár nem nagyon fontos, nyelvi bizonysgot is csatolhatunk. P. első hit-
vitájában (1603) úgyszólván alig, a másodikban is (1605) nagyon ritkán
használja az *a* névelőt, sőt az 1613-ban megjelent Kalauzban is több-
nyire a teljes *az* névelőt használja mássalhangzók előtt is, ellenben utolsó
művében, a Prédikációkban (1636) mássalhangzó előtt mindig egészen
úgy, mint ma szokás, *a* névelőt használ. És a Kempis-fordításban hasonló-
képen teljes következetességgel ezt a mai használatot követi. Ennélfogva,
ha a Kalauz 1623-iki második kiadásában ki van javítva az *az* régies
használat, akkor lehet az újabb használat a Kempis-fordításban is javítás
ellenkező esetben világos, hogy a mű valóban csak 1624-ben készült.

A kiadók magyarázó jegyzetei lehető leghelyesebbre vannak fogva s többnyire 7—8 lapon is alig fordul elő egy-egy elavult szónak v. kifejezésnek mai fordítása. Ez az eljárás, mely a futólagos olvasást mégis csak megkönnyíti, tekintve a kiadás természetét, egyáltalában nem helyteleníthető; a ki jobban el akar mélyedni az olvasásba, annak úgy is kezére lehet a NySz. A magyarázat nagyon egyenletes és nem igen fordulnak elő könnyű dolgok megmagyarázva, nehezek homályosságban hagyva. Csak az *elvélté* szó van kétszer is lefordítva: 220. 304. ll. Egyszer másszor persze jól fogna a magyarázat, mikor hiányzik: 22. l. «iszonyú, oktalan *kezes-lábos* szitkok» = oktalan nagy, vö. tenyeres-talpas; 36. l. f. 6. s. «Most, ez világnak *söprején*» = végén, mint ebben (NySz.): «yffywsaganak vyragaat erdeghnek aggya es veenseegeenek seprwyeet istennek»; «Izrael fiainac maradéka az az a söpróie auagy vtólyia». Ezeket a jelentéseket a NySz. sem emeli ki az illető szóknál. A kiadók magyarázatai egyébként sokszor függetlenek a NySz.-tól. Így 550. l. *red-foga*, jegy.: rátámada, 551. l. *vissza-követ*: jegyz.: «megfordítva utánozzák. Tertullianusnál: in perversum æmulantur». Ezek a szók a NySz.-ban nincsenek meg.

A szavak hírségéről sajnos nem sikerült módját ejtenem, hogy egybevetés alapján szólhatnák. Az általános előszó, valamint Rapaics külön előszava a Felelet előtt a felől biztosítanak, hogy lehető leghívebben kapjuk kezünkbe az eredeti szavait, csak nyomtatói külsőségekben térnek el tőle, hogy *ö* h. *ö-t*, *gi* h. *gy-t* írnak stb., és mivel P. «a szók végén egyáltalán nem kettőzi a mássalhangzókat»: *jób*, *nagyob*, *eset*, *haggyot*, *ad*, *néz*, *sies*, a kiadók a perfectum *t*-jét és a coniunctivus kétséget okozó alakjait a mai helyesírás szerint adják: *esett*, *add*, *nézz* stb. (de: 29. l. «had aláb jó Szász») egyebekben meghagyják az író következetlenségeit is. És valóban az ilyen alakokat is igen helyesen híven megőrizve találjuk: «öncs-ki (*igy*) magasságból kegyelmességedet» 295. stb.

Mégis attól tartok, hogy van egy szempont, melyben a nyelvész csak kritikával bízhatik a szavak átírásának helyességében, ez pedig a magánhangzók hosszúságának jelzése. A két hitvitának címlapját betű szerint közli Rapaics (8. és 375. l.) s ezek úgy mutatják, mintha az *á*, *é*, *ő*, *ú*, *ű* betűkön P.-nál nem volna ékezet: Felelet az Magiari Istvan Sarvari Prædicatornak az Ország romlása okairul, irt kőniverre. Iratot Pazmani Peter altal. — Az mostan tamat vy tvdomaniok hamissaganak Tiiz nilvan valo [Címlap: tíz nyilván-való!] bizonisaga. És [?] reovid intes a Teoreok Birodalomrol és [?] vallásrol [á?]. Iratot Pazmani Petertül. — A kétséges *-rül* rag a Kempis-fordításban többször röviden van írva: 216. *kivánságokrul*, 352: *rendrül*, 353: *visgálásárul*, *eltékéllésérül*; ép igy

a -bül, -bül, -tül, -tül ragok is; továbbá egyes szók változnak: 21: tud, 215: tudós, 446: költenének, gyümölcse, főkép az e és é: 391: ismér, 409. 1. sor: emlekezeti, 3. s.: emlekezet, 5. s.: emlekezetinél. Egészen gyanús alakok: 185: vészni, 445: vénni. Másrészt soha sem találkozunk azzal az ékezet többes első személylyel, mely Bellaagh kiadásában (nem tudom, felhasználták-e ennek tanulságait az átírássra) oly gyakori: tudúnk, vagyúnk, házúnk, képúnk.

Mind ezekben a kérdésekben könnyen tájékozódhatnánk, ha az eredeti kiadásnak minden művéből mellékelve volna egy-egy belső lapnak a hasonmása. A címlap, mit a Századok bírálója kívánna, nem felelne meg oly jól, mint egy belső lap. Más kényelmi eszköz is hiányzik még a kötetből: nincs a végén lapszámozott tartalommutató. P. eredeti tartalommutatói úgy el vannak dugva, hogy a lapozgatóra nézve nem is léteznek. Semmi költségbe és fáradságba sem kerülne továbbá minden lapon a sorok fölé kitenni az illető mű címét és fejezetét. Így az igen jó kiadás még jobbá lenne.

Kár volna elmulasztanom azt a kérdést is, hogy vajjon benn lesznek-e az összes művek közt P. levelei, az 1629-ki esztergomi egyházmegyei zsinat végzése, s más ily munkálatok, melyeket P. maga készített. Hiányos volna a gyűjtemény, ha kimaradnának.

Egyébiránt a tulajdonképeni irodalmi művek kiadásáért is kifejezhetjük a nyelvészet nevében köszönetünket.

KALMÁR ELEK.

Új francia nyelvtan és helyesírás.

L. Clédat. *Grammaire raisonnée de la langue française*. Paris. H. le Soudier.
L. Clédat. *Précis d'orthographe et de grammaire phonétique pour l'enseignement du français à l'étranger*. Paris. G. Masson.

Clédat nyelvtanai sok tekintetben új szempontból tárgyalják a francia nyelvet, s ezért érdemlik meg a mi figyelmünket is. A *Grammaire raisonnée* (vagy, a mint magyarul nevezhetjük, okoskodó nyelvtan) nem pusztá leírása a mai francia nyelvnek; a szerző nem elégszik meg a tények egyszerű közlésével, hanem magyarázza, sőt gyakran bírálja is a nyelv sajátságait. Egy kissé furcsának tetszhetik, ha a nyelvi tények bírálatáról szólunk, hisz a nyelvtaníró feladata csupán e tényeknek közlése, legfeljebb magyaráznia lehet őket az illető nyelvnek történeti fejlődése alapján, de bírálatról, az egyes nyelvtani sajátságok helyességének vagy helytelenségének mérlegeléséről szó sem lehet. A nyelvész megfigyeli és magyarázza a nyelv természetes fejlődését, de nem erőszakolhatja más irányba, nem kényszerítheti új irányú fejlődésre. Clédat sem a nyelv szerkezetét, belső szervezetét bírálja, hanem csak a

rá kényszerített külalakot, a sajátosság írásmódot. Nyelvtanában folytonosan figyelemmel kíséri a francia nyelv történeti fejlődését s ennek alapján magyarázza meg a mai nyelvnek egy-egy sajátosabb jelenségét. Ugyancsak a történeti fejlődésnek figyelembe vételével mutatja ki azt a nagy ellentétet, mely a mai francia nyelvnek beszélt és írott alakja között van. S csakis ebben a tekintetben bírálja a nyelvet, kimutatva, hogy mily kevéssé illik a XIX. század francia nyelvére a XVII. századból rámaradt ósdi ruha.

A nyelvtan elé Gaston Paris, a jeles nyelvész, írt előszót, melyben méltatja Clédat vállalkozásának jelentőségét, s egyúttal érdekesen tárgyalja a francia helyesírás reformjának kérdését. Ez előszó bő kivonata — melyet itt közlök — legjobb ismertetése magának a nyelvtannak, s egyúttal tanúságot tesz arról is, mily véleménynyel vannak a francia nyelvészek legjobbjai nyelvüknek mai írásmódjáról.

A rendes meghatározás, melyet a nyelvtanok élére szoktak iktatni — mondja G. Paris — bár egyszerűnek és világosnak látszik, ha komolyabban vizsgáljuk, igen nehezen érthető. «A nyelvtan a helyes beszéd és írás tudománya.» (La grammaire est l'art de parler et d'écrire correctement.) Mit jelent e meghatározásban a *beszéd* és *írás* szó, vagy mit jelent az, hogy *helyesen*? A «beszéd» szón különböző működést értünk: a kiejtést, a szavak megválasztását, a szavak alakjának változását, s végül összefűzésük módját egyes mondatokká; vagyis ide tartozik a helyes kiejtés, a szókincs ismerete, az alaktan és a mondatban. E négy rész közül a francia nyelvtanok teljesen elhanyagolják az elsőt, a szótárakra bízzák a másodikat, a harmadikban összezavarják a helyesírást a nyelv tényeivel, s rendszeresen csak a negyediket tárgyalják, bár ezt is tökéletlenül. A történeti nyelvtanok e mellett az etymológiát is tárgyalják, kimutatva, hogyan fejlődtek a szavak és nyelvtani alakok egyes hangjai, a mi mindenesetre érdekes dolog, csakhogy nincs semmi befolyással a nyelv mai használatára.

Az «írás» szónak is három különböző jelentése van: a betűvetés módja (szépirás, calligraphia), a betűk viszonya a kifejezendő hangokhoz (helyesírás, orthographia) vagyis midőn a beszélt nyelv helyett az írott nyelvet használjuk, végül a stilus vagy gondolataink írásbeli kifejezése módja. A szépirás és a stilsztika azonban nem tartoznak a nyelvtan körébe, marad egyedüli tárgyul a helyesírás, s nyelvtaníróink az alaktan és mondatban mellett egyedül ezt tárgyalják, mint a nyelvtannak legfontosabb részét, pedig jogosan csak mint jelentéktelen függelék foglathatna mellette helyet. Hisz egészen mellékes dolog, hogyan jelöljük az írásban a nyelv egyes hangjait; ha a francia vagy a görög nyelvet gyorsírással írjuk, mégis ugyanaz a francia vagy görög nyelv marad.

A fentebbi meghatározásnak legkényesebb része a helyesség kérdése. A nyelvtudomány előtt nincs jó és rossz, helyes és helytelen; valamely kiejtés mód, nyelvtani alak vagy mondattani szerkezet használatos ma, vagy pedig használták régebben vagy csak egy vidéken: ez az, ami a nyelvészt érdekli. Az ő feladata kimutatni, hogy a nyelv folyton változik, hogy a mit ma helytelennek és hibásnak tartunk, az holnapra az egyedül helyes használat lehet, továbbá hogy az egyes hangok és alakok, a szók jelentése és szerkezete folytonos hatással vannak egymásra, s az analogikus hatás folyton új csoportokat teremt, új rokonságot hoz létre, mit sem törődve a helyesség elvével. Azonban a nyelv az emberek egymással való érintkezésének eszköze, s ha helyesen használjuk, könnyebben megértenek bennünket, s e mellett emeli társadalmi értékünket is. A nyelvtani hibát, sőt a helyesírási hibát is megőrzőnek tekintik, tehát kerülni kell őket, s igyekezni fogunk «helyesen» beszélni és írni. Azonban ki dönthet a helyesség kérdésében? A mi a kiejtést illeti, nincs elismert tekintély; a francia akadémia, bár az ő kötelessége volna, sohasem foglalkozott a helyes kiejtés kérdésével; az egyedüli szabály, hogy a párizsi előkelő társaság kiejtését kell követni, s ebben, főleg az idegenek, a Théâtre-Français színészeit szokták példaképpül tekinteni. Azonban a helyes kiejtés is folyton, bár észrevétlenül változik. Az alakok körében az utolsó két század folyamán alig történt egyéb változás, mint a mi a kiejtést illeti. A mondattant a nyelvtanírók, néha bosszantóan aprólékos pontossággal, rendszeres szabályokba öntötték, s bár ellenkeznek néha a klasszikus írók használatával, legalább tekintetbe vették mindig a világosságot, a megérthetőséget legelső kellékét. Mindazonáltal a mondattan még mindig alakulóban van, s csak úgy épülhet fel helyesen, ha a legjobb írók nyelvhasználatának gondos tanulmányozása előzi meg. Azonban a helyesírás meg van állapítva; ez a nyelvtannak egyedüli része, melyet hivatalos tekintély szentesített. A francia akadémia, bár sohasem ajándékozta meg a nemzetet nyelvtannal, retorikával és poétikával, bár igérte, kénytelen volt megállapítani a helyesírást, midőn kiadta szótárát. Ez a helyesírás, mely a XVII. század könyvnyomtatóinak írásmódján alapul, egy kevés változást szenvedett ugyan a XVIII. és XIX. században, azonban nagyjában ma is csak a hagyományon alapul, nem pedig a mai kiejtés s a leghelyesebb jelölismódok gondos tanulmányozásán. A nyelvtanírók kezében tehát, mivel itt szilárd alapon állottak, az egész nyelvtan (a mondattant kivéve) az akadémiai helyesírás alkalmazásának tudományává lett. S ez volna a nyelvtanok leghelyesebb meghatározása. Szerintük írni annyit tesz, mint «ugyanazon hangalakot különbözőképp, s különböző hangokat egyformán jelölni az akadémia szabályai szerint». S minthogy e szabá-

lyok telve vannak ellentmondásokkal és ingadozásokkal, nyelvtanaink érthetetlen szabályok gyűjteményei, melyeknek egyszerűen alá kell vetni magunkat, megtanulva az ép oly értelmetlen kivételeket, mint a szabályokat. A francia nyelv tanulása nem egyéb, mint a helyesírás tanulása, s beszédekben és könyvekben még dicsőítik is e tanulmány terén tett rendkívüli haladást, lenézve azt a barbár korszakot, a mikor még nem tanultak francia nyelvtant, s elfelejtik, hogy ép akkor éltek a legnagyobb francia írók. Heine azt mondotta, hogy a rómaiak azért hódították meg az egész világot, mert nem kellett latinul tanulniok; s én (t. i. G. Paris) gyakran gondolom, hogy Pascal, La Fontaine, Bossuet, Voltaire azért tudtak oly remekül írni francziául, mert nem kellett a nyelvtant tanulniok. Az igaz, hogy elég sok helyesírási hibát követtek el, a mi miatt meg is buktak volna a legegyszerűbb vizsgálaton; csak-hogy ők jobban tudták használni az időt, melyet a mi tanítványaink helyesírási aprólékosságok megtanulására fordítanak; pl. hogy megtanulják az *ou* és *eu* végű szavakat, melyek a többes számot *x* vagy *s* betűvel képezik, vagy hogy megtanulják a *dre* végű igék kettős sorát, melyek a 3. személyben *d*-re vagy *t*-re végződnek.

Clédat azt óhajtja, hogy a francia nyelv tanulása, a mire ma nagyobb szükség van, mint valaha volt, szabaduljon ki ebből a pocsollyából, gyümölcsözőbb legyen az ész és kevésbé veszedelmes a jó ízlés számára. Nyelvtana nem szakít végleg a hagyománnyal, melyet lehetetlen egyszerre kiirtani, hanem csak lassanként és okosan készíti elő a kímülését. Az egész első szakaszt, s a másodiknak is jó részét a helyesírásnak szenteli; azonban mily különbség van az ő logikus magyarázatai, széles szemhatára, messze menő türelmessége s a többi nyelvtanírók apró, okadatolatlan szabályainak gyűjteménye között, melyek képtelenségeknek bizonyulnak, mihelyt számot akar róluk adni az ember. Az ő orthographiája valósággal a hivatalos helyesírás bírálata, azonban mindig mérsékelt, elfogadható, mely sohasem törekszik forradalmi felforgatásra. Irják, ha tetszik, *choux* és *clous*, *doigt* és *froid*, *aulx* és *maux*, de ne tekintsék műveletlen embernek azt, a ki így ír: *chous*, *doit*, *aus*. Mindenesetre tudni kell, miért írunk így vagy amúgy. A hivatalos helyesírásnak is megvan a maga létjogosultsága: tanításai régibb, ma már eltűnt kiejtés maradványai, vagy pedig egy régibb kor ferde etymologiai tudásának gyümölcsei. Clédat, a ki írt már egy francia történeti nyelvtant is*), ismerve a nyelv történetét, pontosan megjelöli a mai írásmód eredetét, s ezt oly mérséklettel és tapintattal teszi, hogy a figyelmes olvasó, ha nem is ismeri a francia nyelvet, s ha nem is tud latinul, figyelemmel

*) Nouvelle grammaire historique du français. Paris, Garnier.

kísérheti világos fejtegetéseit. Nem ajánlhatom eléggé könyvének olvasását; különösen szeretném, ha hatással volna az iskolai nyelvtanokra hogy ezáltal nagy mértékben megkönnyítse a gyermekek számára a hivatalos írásmód nehéz jármát, s egyúttal lejjebb eresztené a korlátot, mely akadályozza az idegent, hogy nyelvünket megismerve, velünk szorosabb érintkezésbe lépjen. Valóban bámulatos, hogy e mai, magát demokratikusnak nevezni szerető korban minden áron fenn akarják tartani ezt a középkori várat, a hova a legtöbben csak nagy nehezen juthatnak be, s melynek nincs más létjogosultsága, mint hogy védi a legigazságtalanabb arisztokracziát, mely azon nyugszik, hogy a belépőt teljesen értéktelen, de babonás tiszteletet élvező titkokba avatják be. Egy idő óta erősen ostromolják e várat, s remélhető, hogy Clédat rendszeres és türelmes ostroma alatt meg is fog dőlni.

Azt azonban nem állítjuk, hogy Clédat megoldotta a helyesírás kérdését, s ő maga is jól ismeri e vállalatnak rendkívüli nehézségeit. A nemzeti írásmód valóban a nyilvános életnek egy formája: minél kényelmesebb, egyszerűbb és világosabb, annál könnyebb a polgároknak egymással s az idegenekkel írásban érintkezni. Szükséges tehát, hogy legalább leglényegesebb pontjaiban egyforma megállapodás jöjjön létre mindazok közt, a kik az illető nyelven írnak. Ez annyira igaz, hogy miután az állam nem tartotta fenn magának a szabályozás jogát, a nemzet önkényt meghódolt az akadémia tekintélye előtt, annál is inkább, mivel ez az írásmód nagyjában megegyezett a közszokással, s mert azt hitték róla, hogy észszerű alapon nyugszik. Azonban sokkal jobb lett volna, ha a helyesírás szabályozását más kezekre bízzák. A helyesírás nem ízlés, hanem észszerűség és célszerűség dolga; helyes megállapítása nyelvészek, pedagógusok, üzletemberek és könyvnyomtatók közös tanácskozásának feladata, de semmi esetre sem költőké, regényíróké, vagy akár bölcsészeké és kritikusoké. Furcsa dolog, ha a legnagyobb írók és lángeszű költők avval töltik idejüket, hogy megállapítsák, mikép lehetne legcélszerűbb kapcsolatot hozni létre a hangok s az őket jelölő betűk között, úgy hogy e kapcsolat megfeleljen a világosság követelményeinek, a nélkül hogy feleslegesen szaporítaná a jeleket, s hogy nagyon megrontaná a francia írás hagyományos alakját; valóban nekik egyéb dolguk van. S ha hozzá is fognának, bizonyosan rosszul végeznék, mert nem készültek erre a feladatra, s mert nem ismerik a nehézségeket, a melyekkel jár. De nem is fognak rá vállalkozni. Legnagyobb részük nem törődik vele, sokkal jelentéktelenebbnek tartják a dolgot, hogysem érdemes volna vele foglalkozni; s a kiket érdekel, majdnem mind szenvedélylyel ragaszkodnak a régi írásmódhoz, melyet ismernek s melyben nevelkedtek, s védik is ezt az írásmódot a legkülönbözőbb s

a legsodálatosabb okokkal és okoskodással, a mi azonban mind a megszokás legyőzhetetlen erejére vezethető vissza. A kérvény, melyet a helyesírás reformja érdekében a tekintélyes férfiak igen nagy száma nyújtott be a francia akadémiahoz, csak ellenségeskedéssel vagy közömbösséggel találkozott, s Gréardnak mérsékelt törekvése is hajótörést fog szenvedni*). Valóban jó szolgálatot tennének a francia akadémianak, ha megszabadítanák e súlyos tehertől, melyhez csak véletlenül jutott; hisz ennél sokkal fontosabb és hozzá illőbb feladatokkal kellene foglalkoznia. Az akadémia szótárának csakis az volna a feladata, hogy megállapítsa a helyes kiejtést, a szókincset s a szavak jelentését, valamint használatuk módját bemutatva egyes példamondatokon. A helyesírás megállapítását pedig egy nyelvészekből és a gyakorlati élet embereiből álló csekély számú tagokból álló bizottsághoz kellene utasítani; ezek aztán rövid idő alatt megajándékozhatnák a nemzetet egy alkalmas és czélszerű írásmóddal.

Meglehet, hogy az új írásmód elfogadása csak afféle általános forradalom hatása alatt volna lehetséges, a milyen a múlt század végén a métermértéket a régi mértékrendszer helyébe állította. Mert nem tagadhatjuk, hogy egy teljesen új helyesírás elfogadása gyökeres átalakulást követelne: az összes eddigi könyveket el kellene dobni, mert 20 év múlva gyermekeink előtt ép oly olvashatatlank volnának, mint a XVI. századbéliek a mai francia gyermek előtt; — az összes szótárakat újra át kellene dolgozni, s a szavak alfabetikus sorrendje is teljesen megváltozna; — a tulajdonnevek, melyeknek írásmódja nem változik, új kiejtést vennének fel. Bölcs mérséklettel lehet azonban csökkenteni e nehézségeket, könnyebbé tenni az átmenetet. S egyelőre a leghelyesebb eljárás, ha, mint Clédát teszi, egy kis türelmet és szabadságot kérünk. Ezen irányban haladva bátran, de mérséklettel, elő lehet készíteni a közvéleményt az új intézkedés elfogadására, melynek egyelőre csak veszélyeit és nehézségeit látja, de nem ismeri a hasznát. —

Clédát könyve nemcsak a helyesírás tárgyalása miatt érdemel figyelmet; több más új és kitünő rész is van benne. A ragozás tárgyalásának módja ép oly világos, mint egyszerű, s nagyon megkönnyiténé a tanítást, ha mielőbb bevinnék az iskolába. A mondattani megjegyzések, melyekből nem alakul ugyan teljes mondattan, a mi ily kis terjedelmű kötetben nem is volna lehetséges, telve vannak szellemes és világos magyarázatokkal, s helyén valónak tartom e műben azt az eljárását is, hogy az alaktant és mondattant együttesen tárgyalja, mi által a könyv olvasása vonzóbbá, szabályai könnyebben érthetőkké lettek. Nálunk is

*) Az akadémiahoz benyújtott kérvény ismertetését l. NyKözl. 23. k.

hasznára válna a francia nyelv tanításának, ha az iskolában tekintetbe vennék a nyelv sajátosságainak azt a világos és áttekinthető tárgyalását, mely Clédat könyvét kitünteti.

A másik műben (*Orthographe et grammaire phonétique*) Clédat teljesen szakít a hagyományos helyesírással, s bemutatja a francia nyelv alakтанát úgy, a mint a mai élő nyelvben jelentkezik. E művében az idegenekre van tekintettel, a kik sokkal könnyebben boldogulnának a francia nyelv tanulásával, ha nem kellene éveig vesződniök a helyesírás nehézségeivel. Az idegen nyelv tanulásában ezt a hármas czélt tűzi ki (melyek közül inkább a másodikat tenném első helyre): 1. A tanuló-nak beszélnie kell az illető nyelven, és pedig minél helyesebben, tehát ismernie kell a nyelvtant, s a szókincsnek egy részét; 2. olvassa és értse meg a helyesírással írt vagy nyomtatott szöveget; 3. tudjon írni úgy, hogy írását meg lehessen érteni. Ezt a hármas czélt sokkal könnyebben elérhetjük, ha phonetikus írással kezdjük a tanítást, s csak később térünk át a hagyományos írásmódra, midőn a tanuló nyelvismerete már kellőleg megerősödött, s ha nem tekintjük olyan nagy bűnnek, ha a magyar tanuló francia dolgozatában helyesírási hibák vannak. A helyesírás nyúge akadályozza a nyelv sikeres tanítását; a tanuló nem ismeri a nyelvtant, mert a helyesírás aprólékosságai elfödik előle magát a nyelvet. Pedig mily egyszerű a francia nyelv alaktana, ha lehántjuk róla a mai írásmód nehéz ruháját! Clédat 63 kis oldalon tárgyalja az egész alak-tant, s tárgyalása elég részletes és világos. Valóban felényire szállítanók le a francia nyelv tanításának nehézségeit, ha a kiejtés és nem a helyesírás tanítását tekintenők első és fő czélnak.

BALASSA JÓZSEF.

Latin szófejtés.

Keller Otto: Lateinische Volksetymologie und Verwandtes. Leipzig, Teubner. 1891. X+387. Ára 10 márka.

Keller Otto: Zur lateinischen Sprachgeschichte. Erster Teil. *Lateinische Etymologien.* Leipzig, Teubner. 1893. VII+196.

Ámbár kissé elkésve, meg kívánunk emlékezni Keller Ottónak két tartalmas szófejtő munkájáról, a nélkül, hogy ismételnők azokat a kifogásokat, melyeket számos külföldi bírálója fölhozott (a bírálatok föl voltak sorolva a mi könyvészeti rovatainkban s az *Indg. Forschungen Anzeiger-jában*).

A latin népetymológiát tárgyaló érdekes munka, mely Kuun Géza grófnak van ajánlva, két főrésze oszlik: az első a tulajdonképi latin népetymológiát állítja össze, a másik a jövevényszóknak többnyire nép-

etymológiás átalakításait. Az első főrészben fejtegetett szók jobbára tárgyi csoportokban vannak összegyűjtve: helynevek, személynévek, istennevek, csillagnevek, állatnevek, növénynevek stb. stb. De más szempontok is érvényesülnek ilyen címek alatt: főnevek, melléknévek, névmások, igék stb.; oly szók, melyeknek csak jelentését változtatta meg a népetymologia; régies helyesírás hatásai; ál-összetételek előszókkal; szófelezések; népetymologia útján keletkezett mythosok stb. — Függelékül görög népetymológiák vannak tárgyalva, de többnyire jövevénytörzsek átalakításai, úgy hogy e függelék inkább illett volna a másik főrész mellé. — Ez a második főrész a latin jövevénytörzsek az átadó nyelvek szerint csoportosítja: föníciai eredetű szók, görög szók, középeurópai nyelvekből vettek, oszk eredetű szók stb.

Mutatványul fölemlíték egyes példákat, jobbára olyanokat, melyek a magyar szófejtést is érdeklik.

A *patkány* velencei neve *pantegana* és friauli neve *pantiane* (mint Ascoli kifejtette volt) összefügg a „poczakost” jelentő velencei *pantegan* szóval. Azonban a *pantegana* név s talán már a középlatinban **panticanus* jóformán csak népetymologia, mely a poczakot jelentő *pantex* szóhoz kapcsolta a patkánynak görög (s kivált újjörög) *ποντικός* nevét. Az utóbbi tulajdonkép *μῶς Ποντικός* „pontusi egér” volt, hogy a házi egértől megkülönböztessék a későbbi bevándorolt patkányt. (Szintúgy nevezik ezt frank egérnek az irek és német egérnek a cseh népnyelv.)

A *vidra* latin *lutra* neve az indg. *udra*-ból K. szerint vagy úgy keletkezett, hogy mintegy *lutor*-nak, mosónak, képzelték, vagy pedig a görög *ἐνυδρίς* átalakítása, mely maga is a népetymológiával tette „vizbeli” állattá az *udra*-t.

A *páva* latin *pavo* neve a görög *ταῦς*-ből K. szerint hangutánzás-sal lett, mert a pávának rikácsolását így mondták: *paupulare*.

A *mandula* latin neve *amandola*, *amandula*, a görög *ἀμυγδάλη*-ből lett, úgy, hogy *amandus*-ra és talán a megevést jelentő *mandere* ígére gondoltak.

Az *oleum* „olaj” szó a görög *ἔλαιον*-ból lett. A szókezdő *o* hangot K. abból magyarázza, hogy az ókorban annyira kedvelt illatos olajok nevéhez könnyen fűződött az *olēre* „illatozás” képzete. — Viszont K. könyve óta jelent meg Seymour Conway értekezése a latin *d > l* hangváltozásról (Indg F. 2:165), melyben az van fejtegetve, hogy az *odor* melletti fölteendő régi **odēre* ige helyett a latinok épen az *oleum*, *olea* kedveért vehették át a szabín *olēre* alakot. Melyiknek van igaza? Alkalmassint az angolnak; akkor vagy a szabínban történt meg a K. fölvette népetymologia, vagy pedig tisztán hangtani úton lett az *el*-ből *ol*-a latinban.

A narancs neve a középlatinban **arantium*-ból (vö. ol. *arancia*, keleti nyelvekben *nārenṣ* stb. < ind *nāgaraṅga*) *aurantium*-má lett, nyilván az *aurum*-ra emlékeztető színe miatt. Így a fr. *orange*: *or*; vö. *Goldorange* Goethénél.

A cukor neve, a görög *σάχαρον*, a vulgáris latinságban *sub*-bal való állószétetéllé lett: *succarum*. (Innen kapta aztán más népetymológiával a *sucus*, nedv' szó a kettős *c-t*: *succus*.)

A rákbetegség latin *cancer* neve a főtt rákra emlékeztető vörös szín miatt lett a görög *γάγγραινα*-ból.

Érdekes a *lekvár* szó története. Ez a latin *electuarium*-ból lett, ez pedig a görög *ἐκλεκτρον*-ból, mely tkp. a. m. 'kiszörpölni való'. A latin nyelvérzék az *electum*, 'válogatott' szóhoz kapcsolta s *electuarium* főnevet képezett belőle, mint *sanctum*: *sanctuarium*. (A németben a népies *lequar*-on kívül még *latwerge* is lett belőle.)

Kedves népetymologia, hogy a szerelmi csóknak *savium* nevéből a klasszikus kor után *suavium* lett, nyilván a *svavis* szó belevegylésével.

A görög *κόλιξ*, 'kehely' szó alkalmasint azért lett a latinban *calix*, mert a virágkehelynek g. *κάλυξ* nevével zavarták össze.

Similago és *simila* (> *zsemlye*), finom búzaliszt' a g. *σεμίδαλις*-ből K. szerint a *similis* és *farrago* hatása alatt fejlődött.

Placenta (> *placinta*) = *πλακόντα* (a *πλακόεις*, *πλακοῦς*, 'lepény' szó tárgyesete) — a *placens* (-*tem*) szó kedvéért, mintegy 'tetsző'.

Az újlatin *baccalaureus*, mely 'babér-bogyó birtokosát' látszik jelenteni, eredetileg *vaccalarius* volt s a nagyobb hűbéres jószág birtokosát jelentette.

A *katakomba*, *catacumba*, a *cumbere*, 'feküdni, pihenni' szó hatása alatt keletkezhetett a g. *katatymbe*-ből.

Νεχρομαντεία tkp. halottidézés: ebből a középlatinban *necromantia*, *nigromantia* (melyből közvetve a m. *garaboncza*), mintegy 'fekete mesterség', vö. ném. *schwarzkunst*.

Caritas h. *charitas*-t azért írtak a késő latinságban, mert a görög *χάρις*-ra gondoltak.

Redivivus csak a késő latinságban jelent föltámadtat, mintha *red* + *vivere* volna az etymonja, pedig eredetileg *redivivus* volt s régít, ócskát, (uraságoktól) levetettet jelentett, mert **reduere* szolgált neki alapul. (Vö. *rediviae*, a kigyó levedlett bőre, az üres csigahéj stb.)

Európa sémi eredetű név s összefügg a héber 'ereb szóval: tkp. nyugatot jelent. A görög népetymologia úgy alakította, hogy mintegy a 'messzeterjedő' partvidéket jelenti.

Igen elmésen magyarázta K. a *kameleon* nevét, mely görög népety-

mológiával földi oroszánt látszik jelenteni (*γαμαι-λέων*). Alapja a sémi *gamal* 'teve' szó, s a végében az arab *-un* kicsinyítő képző lappang, úgy hogy tkp. 'tevécske', mert púpja van, mint a tevének.

Zoroaster, *Ζωροάστρης*, görög hangalakja szerint a. m. tiszta csil-lag (*ζωρός ἀστήρ*), holott tkp. *Zarathuštra*, 'arany teve'.

A *datolya* neve, a görög *δάκτυλος* ujjat jelent, mert a datolyapálma levelei a kinyújtott ujjakhoz hajonlíthatók; de tkp. = arab *dakhl* 'datolyapálma' (alapjelentése 'ingó'). — S K. szerint a *pálma* latin neve is úgy lett egy föltehető sémi **padmar*, **tadmar* (héber *tamar*) szóból, hogy a leveleket tenyérhez hasonlították: lat. *palma* 'tenyér'. Vö. *Pulmyra* = *Tadmor* 'pálmák' városa.

A könyvben elszórva igen érdekes példákat találunk a szó k o m b i n á l á s r a s ez által való szóképzésre (l. Szókombinálás és szóképzés NyK. 24. k.), s csodálom, hogy épen ezeket nem állította össze a szerző ott, a hol a népetymologia szóképzéséről szól. A görög *ἀστρίας*-ből *astur* 'sólyom' lett a *voltur* 'keselyű' mintájára. A *χερουργός*, *χειρὶδαλις* kácsanévből *cercedula*, *querquedula* lett a *ficedula*, *monedula* madárnevek példájára. A *cimussa* szó, mely a görög *φιμόδιον*-ból való, a szónévet a rokon jelentésű *cerussa*-ból vette (elejére a *Cimolia creta* volt hatással, l. K. másik könyvét 146.). A hüvelykujjak latin nevei közül *allus* v. *hallus*-ból *allex* lett a *pollex* kedvéért (mely *polliceo*-ból származik s tkp. 'előcsaló'). Így *σεμίδαλις* > *similago* : *farrago*, l. fönt. *λαμπτήρ* (acc. *λαμπτήρα*) > *lanterna* és *laterna* : *lucerna*. *τροχάλια* > *troclea* : *coclea*.

A népetymológiákhoz pótlásokat s újabb adalékokat foglal magában a másik könyvnek utórésze. Ezekből már csak néhányat emelek ki.

Pomerium tkp. **pos-moerium* 'a város fala mögötti tér', de a középkorban igen gyakran használták a hasonló hangzású *pomarium* 'gyümölcsös kert' szó értelmében, mintha *pomus* származéka lett volna.

A görög *τοχογλύφος*, 'uzsorás' szót tréfásan *tocullio*-vá alakították a *curculio* mintájára, mert az uzsorás és a gabnaféreg legnagyobb ellenségei a gazdának.

Nem helyeselhető a *nonne* magyarázata, melyben a szerző szerint nem lehet két tagadás, tehát eredetileg *numne* lett volna, aztán *nunne* s népetymológiával *nonne*. De hiszen a *nonne* szó akkor keletkezhetett, mikor a kérdő *ne* már rég elvesztette tagadó jelentését s csak annyit volt, mint a magyar *-e*, tehát *nonne* = *nem-e*.

Quisquis és *quidquid* közül K. szerint az első csak a második analogiájára keletkezett, a második pedig nem egyazon *quid*-nek kettőztetése ('keine mir bekannte Sprache hat eine ähnliche Zusammensetzung, wie *quisquis* oder *quidquid*'), hanem az utótag az oszk *pid*-hez hasonló, mely a. m. a latin *que* ilyenekben : *quisque*; 'statt *quisquis* hätte man

eigentlich bilden sollen *quisquid.*» — Ezt az egész okoskodást megczáfolhatjuk a mi *kiki* szavunkkal, mely épen személyre mutat. De az indg. nyelvekben is vannak ilyen ősrégi kettőztetések; Delbrück (Vergl. Synt. 1: 515.) azt mondja: «*quisquis* entspricht einem uralten Typus», s idéz egyes árja példákat (513) és egy görög példát (520).

A könyvnek többi részében is sok érdekes szófejtés van. Ezek közül már csak egyet említek: *sesqui* K. találó magyarázata szerint **se-misque*, és fél' vagyis, még a másodiknak is fele'; vö. m. *más-fél* (*harmad-fél* stb.) és ném. *andert-halb*.

Még egyet említek, a mi folklóristáink figyelmére méltó. Ilyen czím alatt: «Einiges über römische und griechische Menschenopfer, I. Argei» arról az igen elterjedt s a Kőmives Kelemenben is szereplő babonáról szól, hogy új épületekbe, várfalakba embert falaztak (Lat. Volkset. 331). Ehhez aztán a másik könyvben egy függelék van (170), melyben Kuun Géza gróftól is vannak adalékok, a többi közt egy idevágó közlemény Asbóth Jánosnak «Bosznia és Herzegovina» cz. könyvéből.

SIMONYI ZSIGMOND.

A finn nyelvészet története.

Finnországban nemrég összeálltak a legjelesebb tudósok és művészek oly szándékkal, hogy hazájuk ismertetésére egy könyvet szerkeszsenek, olyan formát minő nálunk az „Osztrák-Magyar Monarchia”. A vállalkozás eredménye egy pompás kiállítású, díszesen illusztrált munka, mely először finn, aztán francia s német nyelven már megjelent; az angol kiadás készülöben van. Előttünk a német kiadás van; czíme: „Finland im 19-ten Jahrhundert”, (Helsingfors 1894. 4-r. 405 l.), kiadója L. Meckelin. A finn nyelvészetről E. N. Setälä írt benne. Az adatok nagyjában nálunk is ismeretesek, kivált mióta Setälä részletesen ismertette ezen folyóirat 23. kötetében a finn nyelvtanok történetét s e sorok írója ugyancsak Setälä egy munkája nyomán bőven írt a finn-ugor nyelvészet kezdeteiről. Mindamellett nem lesz talán érdektelen, ha rövid áttekintést nyújtunk a finn nyelvészet nevezetesebb törekvéseiről, mellőzve a finn nyelvtani irodalmat s csupán a nevezetesebb jelenségekre, valamint az ugor nyelvekre szorítkozva.

Mint sok egyebütt, a nyelvészet terén is Porthan (Henrik Gabriel, 1739—1804), «a finn történetírás atyja», volt a kezdeményező. Róla már megemlékeztünk a f. e. ismertetésben, s elég lesz újra megemlítenünk, hogy nemcsak a finn nyelvtannal, szótárírással, népköltéssel, mythológiával stb. foglalkozott, hanem már a rokon nyelveket is tanulmányozta.

Egész rendszeresen azonban csak Sjögren (Anders Johan, 1794—1855), egy szegény cipész fia, kutatta tudományunkat. A híres dán nyelvész, Rask ösztönzésére, a kinek a közbenjárásával írta meg Renvall is nevezetes finn-latin szótárát, (*Lexicon Linguae fennicae*), céljával az oroszországi ugor népek tanulmányozását tűzte ki magának. Azért is élete java részét hazáján kívül, Oroszországban töltötte, a hol 1824—1828-ban első nagy utazását tette az ugor népek közt. Visszatérve, a pétervári akadémia tagjává választotta, s mint ilyen Pétervárott tartózkodott állandóan, a honnan még több ízben tett tudományos utazásokat. Művei, a melyek ugor néprajzi, nyelvészeti, földrajzi s történelmi tartalmúak, 1861-ben jelentek meg összegyűjtve *Johan Andreas Sjögrens gesammelte Schriften* cz. a.

Azonban a finn-ugor nyelvészetnek Finnországban igazi megalapítója Castrén (Matthias Alexander), sz. 1813, decz. 2., atyja pap volt. Ép egyetemi tanulmányait fejezte be Castrén, midőn megjelent Lönrot kiadásában a Kalevala (1836-ban). Castrén első feladatául azt tűzte ki, hogy a nagy eposzt svéd nyelvre lefordítja, a mit nemsokára jelesen végre is hajtott. Hogy pedig bővebb, különösen mythologiai adatokat gyűjthessen a Kalevala magyarázatához, 1838—9-ben nagyobb utazást tett Laplandban s orosz Kareliában. Első műve: *De affinitate declinationum in lingua fennica, esthonica et lapponica* (1839). Két évvel utóbb (1841-ben) ismét útnak indult, először Lönrot társágában ismét Laplandba s keleti Oroszországba. Utóbb maga folytatta útját beljebb kelet felé a szamojédek s zürjének közé, de 1843-ban súlyos betegsége miatt kénytelen volt visszatérni. Ekkor adta ki zürjén s eseremis nyelvét latin nyelven. Már 1845-ben ismét s sokkal fáradtságosabb útra indult Szibériába, a hol négy álló évig tartózkodott, miközben a szamojéd, mongol, tunguz, tatár s osztják nyelvek tanulmányozásával foglalkozott. Visszatérve 1837-ben egyetemi tanárrá lett, de a sok fárasztó utazás s a rettenetes nélkülözések annyira aláásták egészségét, hogy már 1852 máj. 7-én meghalt tüdővész következtében. Munkái halála után jelentek meg svéd s német nyelven, utóbbi *Nordische Reisen und Forschungen* I—XII. czímen. Valami nevezetesebb tudományos eredményeket nem köszönhetünk ugyan neki, de páratlan s önfeláldozó buzgalma mindenkor példa gyanánt fog tűndökölni. Legtökéletesebb kutatásokat a szamojéd nyelvben végzett.

Csak röviden akarunk megemlékezni Lönrot-ról, a kit országvilág különben is ismer. Nyelvészeti legnevezetesebb műve a nagy finn-svéd szótár, de még ezen kívül is említésre méltók értekezései: *Bidrag till finska språkets grammatik* (Suomi 1841—2), korához képest igen nevezetes; *Über den Enare-lappischen Dialekt; Om det nordtschudiska*

práket s még egy tanulmánya a finn névszóról s igéről, a mely az általa szerkesztett *M e h i l ä i n e n* cz. folyóiratban jelent meg.

Lönnrot utódja egyetemi tanszékén *A h l q v i s t* (Ágoston 1826—1889) volt, nemcsak mint nyelvész jeles, hanem hazájának egyik legkiválóbb ünnepelt költője. Nagy utazásokat tett az észtek, vepszek, utóbb a mordvin, cseremis, vogul s osztják népek között. Utazásáról érdekes könyvet írt *Muistelmia matkoilta Venäjällä* és *Unter den Wogulen und Ostjaken* cz. Tudományos művei: *Wotisk grammatik* etc. (1856); *Viron nykyisem mästä kirjallisuudesta* (Újabb észti irodalom, Suomi 1855.); *Anteckningar i nordtschudiskan* (1861); *Versuch einer mokscha-mordvinischen Grammatik* etc. (1861); *Über die Sprache der Nord-Ostjaken I.* s halála után jelentek meg: *Wogulisches Wörterverzeichnis s Wogulische Sprachstudien.*

A finn nyelvre vonatkozó művei: *Suomalainen runous-oppi* kieleliseltä kannalta (finn verstan 1863); *Suomen kielen rakennus* (a finn nyelv rendszere 1877). Kiadta továbbá a *Kieletär* cz. nyelvészeti folyóiratot, melynek igen nagy volt akkoriban (1871) a hatása.

Általánosan ismert munkája végre *Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen*, 1875, mely számos jelességei mellett is számos merész okoskodásban bővelkedik. Foglalkozott továbbá a Kalevalával is.

Előzőihez képest *A h l q v i s t* munkásságában rendkívüli haladás mutatkozik; mindamellett a ki ismeri, mily rendkívüli változás történt az utolsó évtizedben a nyelvészeti módszer dolgában, nem fog csudálkozni, hogy ma már nagyrészt elavult a felfogása, s hogy gyűjtései, fonetikailag kivált, szintén sokban megbízhatatlanok.

A h l q v i s t-tal együtt működött *J. K r o h n* (1835—1888). Finnországban ő a *folklore* tudományos művelésének a megalapítója, a minék fényes tanúsága a finn-ugor népek mythológiáját tárgyaló jelentékeny műve, a mely azonban csak halála után 1893-ban jelenhetett meg, fia Károly kiadásában. Azonkívül legjelesebb műve *A finn irodalom története* (*Suomalaisen Kirjallisuuden historia*, 1885), a melyből azonban csak az első kötetet adhatta ki, a melyben pusztán csak a Kalevalával foglalkozik.

Ezek voltak a régi gárdának legjelesebb s legkiválóbb tagjai. Már mellettük is sokan működtek, de munkásságuk legnevezetesebb eredménye az a pezsgő élet, mely újabban a nyelvészet terén Finnországban fellendült. Sokkal több a munkás most, mint azelőtt volt, és sokkal rendszeresebb, módszeresebb a munka, helyesebb a munkafelosztás aránya, mint hajdanta. A nyelvészeti tudományos központ most a *finn-ugor társaság*, a melynek munkásságáról már ezen folyóiratban s a *B u d a p.* *S z e m l é b e n* is közöltem értesítést, egyuttal a legújabb

mozgalmakról is tájékoztatva, a melyek közt a különféle ugor nyelvek; alapos tanulmányozása a legfontosabb.

Önálló s említésre méltó munkák, a melyek nem a finn-ugor társaság jolyóiratában s kiadványai közt jelentek meg, a következők: O. Blostedt: Halotti beszéd etc. 1869; O. Donner: Vergleichendes Wörterbuch der finnischen-ugrischen Sprachen (1874—1888) és Die gegenseitige Verwandtschaft der finnisch-ugr. Sprachen; A. Genetz: Suomen kielen partikkeli-muodot; Kola-Lappisches Wörterbuch (ennek szövege megjelent a Nyelvtudományi Közleményekben is); Lautphysiologische Einführung in das Studium der westfinnischen Sprachen (1877); Versuch einer karelischen Lautlehre; — iskolai nyelvtana is nagyon el van terjedve. (Ezuttal megemlíthetjük, hogy a finn mondatant Koskinen, Korander, Jahansson, s legutóbb Setälä dolgozták fel); E. N. Setälä: Zur Geschichte der Tempus- und Modus-stambildung etc. (1887) és Yhteis-suomalainen äännehistoria (finn hangtörténet).

Már többször említettem, mily rendszeresen folytatják a finn irodalmi társaság vezetése alatt a nyelvjárások tanulmányozását, még pedig oly nagy eredménnyel, mint tán sehol másutt. Majdnem valamennyi a *Suomi*-ban, a társaság évkönyveiben jelent meg.

Helyesen s szépen mondja Setälä: «Hazánkban a tudomány a finn nyelvészet terén fejtette ki eddigelé a legeredetibb s legönállóbb munkásságát, s az eddigi eredményekből bizvást reményt meríthetünk, hogy jövőben is gyümölcsözőleg fog működni mind a nemzeti, mind pedig a nemzetközi tudomány javára.»

SZILASI MÓRICZ.

Kisebb közlések.

A vogul «isten nyila» (*tårém-näl*) kifejezést nem találja meg R. Prikkel Marián az eddig kiadott vogul népköltési gyűjtesekben, ezért ellenére egyenes világos közlésemnek ép oly merészséggel, mint nagyhamarosán kész az ítélettel, hogy «módfeltett kétséges», «ha egyáltalán divik-e a vogulban ezen elnevezés» (l. fönt 187—188 ll.). Hát mindenesetre jogos módja a kritikának a csalással és szándékos félrevezetéssel való gyanúsítás is, de a ki ezekkel elbáll, annak föltétlenül bizonyítania is kell tudnia (jelen esetben különösen azt, hogy én szoktam egyébkor is a magyarral való egyeztetés kedvéért adatokat gyártani); mert különben eljárása